

Mariusz Pucia

"Kancjonał rękopiśmienny jako przekaz tradycji śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku w XIX wieku. Studium źródłoznawcze na podstawie trzech zbiorów: ... : [recenzja]

Liturgia Sacra. Liturgia - Musica - Ars 20/2(44), 585-588

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Opis każdego instrumentu zawiera wpieryw krótkie i najważniejsze informacje o danej świątyni. Jest to ważne z tej racji, że często powodem zbudowania lub przebudowania instrumentu była wcześniejsza przebudowa świątyni lub przeniesienie instrumentu ze starego do nowo wybudowanego kościoła. Następnie podana jest wielkość organów wyrażona w ilości sekcji brzmieniowych (ilości manualów) oraz ilości głosów. Opis zawiera także informację o budowniczym i roku budowy organów. W dalszej kolejności opisane są w prostym schemacie: prospekt, traktura, wiatrownice, kontuar oraz miechy. Opis dopełnia pełny wykaz dyspozycji podany wraz z zakresem klawiatur dla poszczególnych sekcji oraz wykaz łączników, włączników ręcznych i nożnych. Opis kończy się uwagami dotyczącymi tabliczek znamionowych znajdujących się w niektórych stołach gry, które najczęściej określają budowniczego, rok budowy oraz opus firmy.

W ramach poszczególnych dekanatów wymienione są także i te kościoły, w których aktualnie znajdują się instrumenty elektroniczne. Najczęściej są to świątynie zbudowane w ostatnich dziesięcioleciach.

Dzięki opracowanej publikacji autor przyczynia się do zachowania wielu cennych informacji dotyczących poszczególnych organów, co składa się w szerszym wymiarze na dzieło lepszego poznania tradycji budownictwa organowego w całym regionie. Wydany *Katalog organów diecezji opolskiej* może stanowić doskonały punkt wyjścia dla dalszych, szczegółowych, badań organologicznych nad śląską tradycją budownictwa organowego. Przygotowany *Katalog* dostarcza także potrzebnych informacji tym wszystkim, którzy opisując historię parafii i kościołów, będą mogli zaczerpnąć kompetentne i wiarygodne wiadomości na temat organów znajdujących się w poszczególnych świątyniach.

Ks. Franciszek Koenig

KS. ANTONI REGINEK, *Kancjonał rękopiśmienny jako przekaz tradycji śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku w XIX wieku. Studium źródłoznawcze na podstawie trzech zbiorów: Kancjonał z Leśnicy Opolskiej (1810–1848), Kancjonał Ellgotcki (1832), Kancjonał ze Śląska Pruskiego (2 poł. XIX w.)* (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 71), Katowice: Księgarnia św. Jacka 2012, ss. 191, ISSN 1643-0131, ISBN 978-83-7030-883-4.

Na jej treść rozprawy składają się: *Wstęp*, trzy rozdziały: I. *Omówienie trzech, mało znanych dotąd przekazów rękopiśmiennych: Kancjonał z Leśnicy (1810–1849), Kancjonał Ellgotcki (1832) i Kancjonał ze Śląska Pruskiego (2 poł. XIX w.)*. *Pochodzenia, opis i przeznaczenie danego zbioru, ogólna struktura oraz wspólne zestawienie zasobu repertuarowego*; II. *Porównanie zawartości omawianych kancjonałów rękopiśmiennych z wybranymi zbiorami drukowanymi*; III. *Charakterystyczne cechy zasobu śpiewów w omawianych zbiorach rękopiśmiennych oraz Zakończenie*. Całość dopełniają: *Aneks, Bibliografia, Indeks śpiewów i pieśni, Indeks osób* i streszczenie w języku angielskim.

Opracowanie, zamierzeniem autora, „(...) ma przybliżyć badaczom pieśni i miłośnikom śpiewów kościelnych trzy kancjonały rękopiśmienne — dwa ze zbiorów Biblioteki Śląskiej i jeden z Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach — pod względem muzycznym prawie nieznane, a jak się okazuje, o cennej zawartości badawczej”. Tytuł sugeruje jednak, że publikacja nie ogranicza się jedynie do omówienia zawartości wspomnianych trzech rękopisów. We *Wstępie* ks. Reginek podkreśla wielość opracowań na temat drukowanych zbiorów pieśni na Śląsku (swoją drogą, zwłaszcza od XIX stulecia również bardzo licznych), z jednocześnie wyartykułowaną potrzebą analizy zasobu źródeł rękopiśmiennych (s. 16–17). Zabytki tego typu miały charakter głównie użytkowy, jednak dziś mogą być cennym, czasem jedynym źródłem poznania dawnych przekazów śpiewów. Omawiana pozycja stanowi więc ważny wkład w poznanie religijnej muzycznej kultury na Śląsku poprzez zbadanie tytułowych zbiorów wraz z możliwie najpełniejszym opracowaniem ich genetycznego i funkcjonalnego kontekstu. Ponadto autor omawia tu cele i założenia opracowania oraz metody, jakimi się posłużył. Porównanie zasobu trzech rękopisów o różnym pochodzeniu z repertuarem ówczesnie drukowanych zbiorów ma — zdaniem ks. Reginka — służyć „pomocą w odkryciu ewentualnych infiltracji repertuarowych”, a także spróbować „naświetlić na nowo całą bogatą tradycję śpiewów kościelnych na Górnym Śląsku w XIX w. w kontekście regionalnym i ogólnopolskim” (s. 18), by następnie przejść do próby sprecyzowania najważniejszych cech zasobu pieśniowego omawianych rękopisów.

Rozdział pierwszy otwiera typologia śpiewów i pieśni, w której świetle autor dokonuje charakterystyki badanych kancjonałów w dalszych rozważaniach. Drobiazgowy opis każdego z trzech omawianych źródeł pod kątem pochodzenia, przeznaczenia i struktury stanowi trzon tej części pracy, po czym ks. Reginek prezentuje ich zasób repertuarowy we wspólnym zestawieniu. Każdy z omawianych zabytków, stanowiąc w swojej pierwotnej idei źródło użytkowe, wykorzystywane w lokalnej społeczności, ukształtowane jest w sposób indywidualny, najprawdopodobniej uzależniony od samodzielnego zamysłu twórcy i potrzeb środowiska. Stąd różna budowa i zasób repertuaru. Autor opracowania dokonuje tu zestawienia i charakterystyki dostępnego materiału.

Drugi rozdział przynosi porównanie zawartości omawianych przekazów z wybranymi zbiorami drukowanymi. Autor uzasadnia wybór tychże głównie ze względu na rangę i zasięg oddziaływania, także kontekst historyczny i geograficzny (miejsce i czas powstania) oraz przeznaczenie kancjonałów. Wybór ten o ile — co przyznaje — jest subiektywny, jednak konieczny z jednej strony, z drugiej zaś stanowi dostateczny punkt odniesienia dla oceny zasobu śpiewów zawartych w omawianych źródłach rękopiśmiennych. Interesujące wnioski nasuwają się dzięki wykazaniu znaczących podobieństw ich repertuaru z zawartością drukowanych zbiorów śląskich oraz ogólnopolskich, z tym, że omawiane rękopisy wykazują z tymi drugimi słabsze związki. Dotyczy to też głównie pieśni o zasięgu ogólnopolskim i cieszących się dłuższą tradycją — co zauważa autor. Stwierdza też pewną wybiórczość

w repertuarze omawianych zbiorów, widoczną np. w braku popularnych w Polsce nabożeństw, jak *Godzinki do Niepokalanego Poczęcia NMP*, *Gorzkie żale*, czy *Droga Krzyżowa*. Z kolei fakt niewielkiej reprezentacji śpiewów okresu Bożego Narodzenia i za zmarłych prowadzi autora do wniosku, że społeczności, wśród których powstały omawiane źródła, korzystały z odrębnych zbiorów rękopiśmiennych. Prawdziwym fenomenem nazwano zaś zasób niepublikowanych, a charakterystycznych dla tradycji górnośląskiej śpiewów, które znalazły się w późniejszych, od omawianych rękopisów, drukach. Autor przypuszcza, że niektórzy twórcy drukowanych kancjonałów mogli korzystać z zasobu omawianych w rozprawie zabytków.

W rozdziale trzecim znajdujemy charakterystykę zasobu poszczególnych zbiorów pod kątem specyfiki regionalnego repertuaru w ramach zasadniczych działań śpiewów i pieśni, takich jak np.: mszalne, adwentowe, okresu Bożego Narodzenia, pasyjne i in., także omówienie właściwości językowych oraz przykładów wariabilności, zarówno tekstowej, jak i melorytmicznej. Osobny punkt opracowania stanowi omówienie oryginalnych śpiewów zawartych w jedynym rękopisie zawierającym zapis muzyczny. Znalazły się tu: *Nieszpory Uroczyste*, pieśni chorałowe w języku niemieckim, wybrane pieśni w języku czeskim, śpiewy gregoriańskie. Podsumowując, autor stwierdza, że repertuar będących przedmiotem rozprawy kancjonałów ukształtowany został przez długotrwały wpływ kilku co najmniej tradycji, z czego wymienia się głównie: polską i lokalną — górnośląską, z wpływami południowymi i zachodnimi.

Opis i systematyka zasobu śpiewów trzech rękopiśmiennych kancjonałów są dla autora analitycznym punktem wyjścia do wniosków, wysuwanych roztropnie na podstawie wnikliwych badań. Rozległość cytowanej literatury wskazuje na niezwykłą w niej orientację piszącego. Ponad dwieście pozycji wymieniono w spisie bibliografii; warto wyróżnić, obok opracowań zwartych, liczne (ponad 60) źródła porównawcze, jakimi są zbiory śpiewów i pieśni oraz druki ulotne. Studium trzech śląskich rękopisów pozwala ukazać przykłady kształtowania się repertuaru, następnie infiltrację materiału pochodzącego z różnych tradycji, także wskazać rolę, jaką zbiór taki mógł w przeszłości pełnić w społeczności lokalnej, co autor również podkreśla. Przejrzystość opracowania, z obszernymi wyjaśnieniami wprowadzającymi w zagadnienia i podsumowaniami, stanowi dodatkową jego wartość. Zamieszczone w aneksie teksty, nuty i zestawienia śpiewów oraz pieśni obrazują podjęty temat wybranymi przykładami.

Bliższe zapoznanie się z rozprawą ks. A. Reginka prowadzi nieuchronnie do przekonania, że owo wnikliwe studium nad trzema rękopiśmiennymi zbiorami użytkowymi to niezwykle cenny dla poznania muzycznej kultury religijnej Śląska, ale także wart szerszego rozpowszechnienia przewodnik w naukowym postępowaniu z podobnymi źródłami¹⁶. Wydaje się, że wiele jeszcze zabytków tego typu pozostaje

¹⁶ Zauważmy również pojawienie się w ostatnim czasie opracowań podobnych zagadnień, m.in. w artykułach M. Lenarta i T. Jasińskiego. Por.: M. LENART, *Rękopiśmienny zbiór pieśni z przelomu XVIII/XIX*

nie opublikowanych i nie opracowanych; rodzi się więc postulat jak najszybszego uzupełnienia tej luki. Omawiana publikacja stanowi doskonały przyczynek, by nie rzec — wzorzec i zachętę, do podejmowania takich zagadnień w przyszłości — oby jak najbliższej.

Mariusz Pucia

PIOTR WIŚNIEWSKI, DARIUSZ SOBCZAK (red.), *Choro Basilicae Metropolitanae Gnesnensis. In memoriam (1914–2014). Księga Pamiątkowa dedykowana Chórowi Bazyliki Metropolitalnej w Gnieźnie (1914–2014)*, Lublin: Wydawnictwo Polihymnia 2014, ss. 391, ISBN 978-83-7847-191-2.

Publikacja jest wyrazem hołdu złożonego chórowi prymasowskiemu w Gnieźnie, istniejącemu nieprzerwanie od stu lat. Dlatego też rozpoczyna się ona słowem Prymasa Polski abpa Wojciecha Polaka. Teksty naukowe w niej zamieszczone dotyczą przede wszystkim dziejów zespołu, włączając w to tło historyczne jego powstania i działalności, a także postaci pięciu kolejnych dyrektorów chóru. Niektóre opracowania są związane z poruszaną tematyką w sposób nieco luźniejszy, gdyż dotyczą problemów bardziej ogólnych lub charakterystycznych dla innych, niż Wielkopolska, obszarów naszego kraju.

Edycja dzieli się na trzy główne części: artykuły, recenzje i wspomnienia. Każda z nich została przedstawiona w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów.

Część pierwsza składa się z 16 artykułów *stricto* naukowych, podejmujących zagadnienia historyczne, muzykologiczne, muzyczne, liturgiczne i in. W części tej znajdują się następujące artykuły: JERZY BISZTYGA, *Verbum et actio. Kontekst obrzędu jako istotne kryterium stylu muzyki liturgicznej*; BEATA BODZIOCH, *Śpiewy mszalne o świętej Klarze w graduale klarysek gnieźnieńskich z 1418 roku i innych źródłach średniowiecznych*; STANISŁAW GARNCZARSKI, *Chór tarnowskiej katedry w latach 1831–1919*; BOGDAN KICINGER, *Schola. Wczoraj i dziś*; FRANCISZEK KOENIG, *Cecyliańska tradycja chóru katedralnego w Gliwicach. Statut Stowarzyszenia św. Cecylii przy gliwickiej Parafii św. Ap. Piotra i Pawła*; ROBERT NALEPKA, *Ksiądz Stanisław Tłoczyński (1881–1958) — animator życia muzycznego w Gnieźnie*; IRENEUSZ PAWLAK, *Muzyka w katedrze gnieźnieńskiej na przełomie XIX i XX wieku*; IRENEUSZ PAWLAK, *Muzyk kościelny — zawód, funkcja czy powołanie?*; REMIGIUSZ POŚPIECH, *Muzyczna działalność ks. Stanisława Tłoczyńskiego w klasztorze ojców paulinów na Jasnej Górze w okresie II wojny światowej*; ANTONI REGINEK, *Wpływ Wielkopolań na rozwój ruchu śpiewaczego na Górnym Śląsku i wzajemne twórcze relacje*; ANDRZEJ ROJEWSKI, *Formacja organistów jako element odnowy śpiewu i muzyki kościelnej w diecezji płockiej w latach 1890–1939*; DARIUSZ SOBCZAK, *Ka-*

wieku jako źródło do poznania śpiewów w języku polskim na Śląsku, w: M. URSEL, O. TARANEK-WOLAŃSKA (red.), *Śląskie pogranicza kultur*, t. II, M. URSEL (red.), *Na pograniczu kultur. Literackie i paraliterackie recepcje obyczaju, tradycji, kultury umysłowej na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie*, Wrocław 2013, s. 67–86; T. JASIŃSKI, *Rękopiśmienny zbiór pieśni maryjnych Józefa Urody z Buczkowic*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio L „Artes” 11 (2013), t. II, s. 83–143.